

Qualitative approaches in Romanian cultural research. A diachronic analysis

Abstract

A theoretical and methodological debate, sometimes quite fiery, and in some cases quite dominated by mutual intolerance, occurred in Romania after 1990 between the adherents of pure cultural / social anthropology and the ethnologists and sociologists, "recuperators" and "advocates of the native scientific traditions.

An entire chapter of my Ph.D thesis entitled *From Indigenous Ethnographies to Cultural Anthropology* approached retrospectively the different positioning of western anthropologists and East European specialists engaged in this critical dialogue. I also analyzed how the parallel, substantially different evolutions of the Western research in cultural /social anthropology and ethnology on one hand, and social sciences of the former Soviet bloc countries on the other- had been challenged and unexpectedly reconfigured through researches conducted by Western anthropologists and ethnologists on central and eastern European cultural topics, two decades and a half before the fall of the communist regimes.

On the basis of a BA in Romanian philology, and also attending courses in Philosophy and Social Sciences, in the framework of my second BA, in *Comparative European Studies*, I had the chance to deepen my knowledge in the tradition of humanist research in the Central and Eastern European areas, a tradition dominated by German and French influences. Then, I approached the Western histories of European ethnology and cultural and social anthropology in UK and the United States of America during my PhD studies in philosophy, with a topic of cultural anthropology, at the Free University of Brussels, under the guidance of Professor Marianne Mesnil; in Utrecht, The Netherlands, under the guidance of Professor Don Kalb, as well as during the one-year internship at the School of Slavonic and East European Studies, University College London.

On the footsteps of some Romanian scholars from the first half of the 20th century, which laid the foundations of cultural studies in Romania, I edited the volume of *American Studies*¹,

¹ Virgil I. Bărbat, Nicolae Petrescu, Petru Comarnescu, *Studii de americanistică (American Studies)*, Edition edited by Alina Branda, Introductory study by Marius Jucan, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2001, 482 p.

returning in circulation scientific papers of the Cluj sociologist Virgil I. Barbat, the first Romanian anthropologist Nicolae Petrescu and the scholar Petru Comarnescu.

Mainly addressed to students of the MA in Anthropology and Multicultural Studies and American Studies, the edited anthology revealed the primary sources of Romanian anthropological and ethnological contacts with American anthropological schools, with the scientific traditions of USA universities.

The anthology of the Romanian American studies proved polemically the interest of the interwar Bucharest and Cluj scholars in qualitative approaches and in cultural comparative studies, underlining that quite a few post-socialist evaluations neglected or disregarded local scientific traditions in cultural/social approaches.

I had the same goal reediting the first synthesis of cultural anthropology in Romania, Nicolae Petrescu's *Primitives. Organization - Institutions - Beliefs - Mentality*², published in 1944.

The Monographic School from Bucharest did not mean a rupture in the evolution of the studies dedicated to the knowledge of the village and its culture. Looking for its precursors, I have identified the oldest and strongest scientific orientation in Romanian ethnology, the philological school, rooted in the initiatives of the representatives of Transylvanian School; then, I have focused on the activity of the main pillar of this philological school, Bogdan Petriceicu Hasdeu.

I attempt to underline how the main documentary funds resulted from indirect surveys/questionnaires had been built. I focus on B.P Hasdeu, Nicolae Densusianu, Theodor Sperantia, Sextil Pușcariu, Ion Mușlea, Romulus Vuia, Petru Caraman's scientific activities, stressing what did their general questionnaires mean for qualitative research. I am especially interested in the series of regional/area or local monographs initiated in the three research centres: Bucharest through Ovid Densusianu and the group from *Grai si Suflet* magazine in Cluj, through the monographs of Ion Mușlea and the scholars of the Archives of Folklore of the Romanian Academy, and Iasi, through Petru Caraman's ethnological studies.

The European models followed in these indirect surveys, but especially in the regional monographic researches of the three ethnological and philological schools, marked clearly a

² Edited by Alina Branda. Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2001. The first edition appeared in Bucharest, Casa Școalelor, 1944, 506 p.

methodological development in the interwar period,(especially in terms of using and applying qualitative research techniques).

The Monographic School's ethnologists and sociologists embraced qualitative research methods and techniques from the very beginning, recording life narratives, interviews of different types, using participant observation and modern data recording / technology.

On the other hand, in the particular context of the Cluj, philologically oriented ethnological school, the regional and micro-regional monographic researches had been conducted on longer term bases, from a few weeks to months (according to Austrian and German models, promoting holistic type of cultural analysis). Following the research model recommended by George Vâlsan and George Giuglea in the research of the Romanians in Timoc, without neglecting the guidance of great philologists from the Romanian Language Museum and from the Romanian Ethnographic Society, Ion Muşlea and the other scholars, Emil Petrovici, Vasile Scurtu, Ion Petruţ, Romulus Todoran, Petre Ştefănuţă, Victor Opreşiu, Virgil Stanciu, Nichita Smochina, Ion Marcus and others achieved ethnographic monographs worthy of the Austrian, German and Nordic models which they followed closely.

Ovid Densusianu actually anticipated the concept of *ethnotextes*, covering that mass of ethnological and anthropological, historical, linguistic and cultural information, which French historians have imposed only after the Second World War in what has been called *histoire orale* in France, a direction of research oriented on the complex gathering and exploration of oral testimonies, seen as anthropological ways of reaching inner perspectives on the phenomena of history and culture in smaller or larger communities. These *text-conversations*, rigorously recorded philologically, according to the note book / field journal of the direct observer, being of interest not only for dialectologists and folk people / ethnographers, but also for ethnopsychologists, sociologists, cultural historians, anthropologists or philosophers, configured after a subordinate dialogue, are not inferior to the notes of the German, French, Dutch or Belgian ethnologists or of the English or American cultural anthropologists. Presented in the nudity of field records, sometimes as "free stories", other times as fragmented narratives, they had been vaguely conceptualized in 1909 in Ovid Densusianu's inaugural lecture in the practice of micrographies from *Grai si Suflet* and in the researches of his more faithful disciples: Ion Diaconu, Tache Papahagi and Dumitru Sandru have become more and more meaningful and productive, anticipating research techniques from the three monographic schools in Bucharest, Cluj and Iasi.

The pages related to the *networking* analysis had been produced by the fecund contacts between Anthropology of Central and Eastern Europe, as it was set up as a study orientation in US cultural anthropology, and in European ethnology, on the one hand, and the internal developments of the Romanian cultural studies, on the other hand. Particularly, I focus on the "continuity" provided under communism by the field projects of the successors of the two monographic schools. Vasile Crețu's and Otilia Hedeșan's contributions in Timișoara; Vasile Caramelea, Vintilă Mihăilescu, Paul Drogeanu and Gheorghita Geoana's contributions in Bucharest; Petru Caraman's disciple, Ion H. Ciubotaru and his collaborators: Lucia Berdan, Lucia Cireș and Silvia Ciubotaru's contributions are to be mentioned in this context.

The launch and continuous development of some Romanian, German and Hungarian scientific publications. *Replika* Magazine, an academic and humorous scientific bulletin having the sociologist Miklós Hadas as manager are of great interest for the evolution of relations between cultural/social anthropology and "national ethnologies" in Central and Eastern Europe.

The editors of the magazine accept studies from all social sciences: philosophers, linguists, psychologists, anthropologists, law studies specialists, including them in open, interdisciplinary debates around topics such as: *Feminism, The Chances of Sociology in Central and Eastern Europe, Chaos and determinism in social research, Perspectives of cultural research, Autobiographical research, Social sciences and IT*

In such debates, fierce criticism is often formulated, focusing on the shortcomings of limited approaches. The Romanian magazines of sociology, as well as the ethnological ones after 1990 are open to different sub-fields of social/cultural anthropology, accepting and publishing studies of foreign anthropologists and, in particular, of the new generations of local researchers. In the last three decades of transition, the initiatives to translate the works of well known authors of Western anthropology and European ethnology: Marianne Mesnil, Gail Kligman, Katherine Verdery, David Kideckel are indeed salutary.

Rezumat

O dezbatere teoretică și metodologică, destul de aprinsă uneori, iar în câteva cazuri de-a dreptul dominată de intoleranță reciprocă, s-a produs și la noi, după 1990, între adepții antropologiei culturale/sociale pure, și etnologii și sociologii „recuperatori” și „apărători ai tradițiilor științifice autohtone”, mai larg central și est-europene. Marea problemă pusă în discuție au constituit-o șansa dată identificării și circumscrierii unor „noi etnografii”, a implementării, în postsocialism, a unui tip de „analiză culturală/socială” care să înlocuiască „etnografiile” și „sociografiile” clasice central-europene și răsăritene, printr-un demers sincronizator, menit să apropie sau chiar să subsumeze abordările de teren și interpretările antropologiei culturale sau etnologiei europene, practicate după toate rigorile occidentale ale acestor două discipline de cunoaștere socială și culturală.

Un întreg capitol din teza mea de doctorat³, purtând titlul *De la etnografiile indigene la antropologia culturală*⁴ evalua, retrospectiv, după un prim deceniu, diferitele poziționări ale cercetătorilor occidentali și est-europeni prinși în acest dialog critic, încă din anii '60 - '70 ai secolului trecut, de când în antropologia culturală americană s-a descoperit un „domeniu” nou de cercetare *Antropologia Europei Centrale și de Răsărit* pe bază de terenuri etnografice în această regiune a Europei, iar din 1971 se puseseră la Paris, jaloanele *etnologiei europene*, „domeniu”, de asemenea „nou” față de etnografiile și sociografiile indigene, strâns legate de istoriile naționale, de antropologia fizică, de antropologia filosofică, dominată de gânditorii germani și francezi cultivați în universități unde se formaseră majoritatea zdrobitoare a cercetărilor autohtoni din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Evoluțiile paralele din cercetările occidentale de antropologie culturală/socială și de etnologie, pe de o parte, și științele sociale din țările fostului „bloc sovietic”, pe de altă parte, în primele două decenii de Război Rece, au fost întrerupte, în chip neașteptat, de descinderile antropologilor și etnologilor occidentali pe terenuri etnografice central și est-europene, cu două decenii și jumătate înainte de căderea regimurilor comuniste, prin întâlnirile dintre cele două tradiții științifice, care se suspectau și depreciau reciproc la primele „ciocniri” teoretico-metodologice, dar încercau, tardiv, și să se apropie una de cealaltă.

³ *Fundamentele antropologiei culturale*, susținute în 2001, la Facultatea de Studii Europene, Coordonator științific, Prof. univ. dr. Andrei Marga.

⁴ V. Alina Branda, *Repere în antropologia culturală*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2002, cap. IV, p. 196-251.

Luasem atunci în discuție poziții teoretice mai tranșante, ca aceea, din 1968, a unui celebru etnograf maghiar, Tomas Hofer, care suspecta terenurile răsăritene ale antropologilor vestici de căutări înfrigurate de „roade rapide”, grăbite să „aplice teorii” și le raporta la etnografiile central-europene și estice, caracterizate prin terenuri cumulative de scurtă durată, dar dese, dublate de laborioase construcții instituționale de investigare a comunităților sătești, ce stochează și valorifică o documentație imensă bibliografică și de arhivă. Dar analizăm, în același timp, și evaluări mai deschise și conciliante, precum acelea datorate unor cercetătoare tinere din Europa de Est, ajunse să-și definitiveze studiile sub influența antropologiei culturale și sociale în Statele Unite ale Americii sau Marea Britanie.

În propria mea formare profesională am avut șansa cunoașterii temeinice, din studiile de licență în filologia românească, la specializarea primă *Limba și literatura română-limba și literatura engleză*, precum și în filosofie și științe sociale la cea de-a doua, *Studii europene comparative*, a aprofundării tradiției de cercetare umanistă din spațiul central și est-european, tradiție dominată de influențe germane și franceze, după universitățile în care se formaseră elitele intelectuale autohtone, începând din secolul al XIX-lea, până la instaurarea regimurilor comuniste după cel de-al Doilea Război Mondial.

Cu această experiență la bază, m-am apropiat de istoriile occidentale ale etnologiei europene și antropologiei cultural-sociale din Anglia și Statele Unite ale Americii, în cadrul stagiilor de pregătire a doctoratului în filosofie, cu o temă de antropologia culturii la Universitatea Liberă din Bruxelles, sub îndrumarea profesoarei Marianne Mesnil, la Utrecht, în Olanda, cu profesorul Don Kalb, precum și în stagiul de un an de documentare și elaborare a tezei la School of Slavonic and East European Studies, University College London.

Pe urmele unor cercetători români din prima jumătate a secolului al XX-lea, care au pus bazele studiilor culturale în România, am editat volumul *Studii de americanistică*⁵, repunând în circulație lucrări științifice ale sociologului clujean Virgil I. Bărbat, ale primului antropolog român Nicolae Petrescu și ale culturologului Petru Comarnescu.

Elaborată cu scopul de a servi documentar studenților de la Masteratul de Antropologie și studii multiculturale și de la cel de Studii americane, antologia editată dezvăluia sursele primare ale

⁵ Virgil I. Bărbat, Nicolae Petrescu, Petru Comarnescu, *Studii de americanistică*, Ediție îngrijită de Alina Branda, Studiu introductiv de Marius Jucan, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2001, 482 p.

contactelor antropologice și etnologice românești cu marea Școală antropologică americană, cu tradițiile științifice din universitățile din Statele Unite ale Americii.

Antologarea studiilor românești de americanistică dovedea polemic soliditatea și deschiderile universitarilor interbelici de la București și Cluj față de abordările calitative și față de comparativismul antropologic și etnologic occidental, subliniind cât de nedrept disprețuitoare erau unele evaluări din postsocialism cu privire la tradiția științifică autohtonă, care socoteau că totul începe în România în materie de antropologie socială și culturală, după 1990, o generație de „antropologi” puriști ivită sub influențe străine.

Din același imbold critic recuperator am reeditat prima sinteză de antropologie culturală din România, lucrarea lui Nicolae Petrescu (1886-1954), *Primitivii. Organizare – instituții – credințe – mentalitate*⁶, care fusese publicată în 1944, la sfârșitul războiului, și-i adusese autorului ei un neașteptat succes, prin alegerea ca membru corespondent al Academiei Române, succes de scurtă durată, întrucât, după 1948, atât despre autor cât și despre lucrările sale interzise, ca asemenea altor sute de realizări ale unor intelectuali de elită, nu s-a mai scris nimic în toată perioada comunistă.

Un întreg program de cercetare și de activitate didactică în cadrul Catedrei de studii europene a vizat, pe parcursul a aproape două decenii, punerea în valoare a contribuțiilor românești în domeniul studiilor de antropologie culturală și etnologie europeană, spre care au fost îndrumați și orientați zeci de studenți, de masteranzi și câțiva deținători de titluri de doctori în științe, care absolviseră inițial, Masteratul de antropologie culturală și etnologie europeană sau cel de Studii multiculturale.

Școala monografică de la București n-a însemnat o ruptură în evoluția studiilor dedicate cunoașterii satului și culturii acestuia. Căutându-i precursorii, am ajuns la cea mai veche și mai puternică orientare științifică din etnologia românească, la școala filologică, înrădăcinată în inițiativele corifeilor Școlii ardeleni, dar ai cărui principal stâlp de susținere au fost învățatul enciclopedist Bogdan Petriceicu Hasdeu, inițiatorul a două anchete indirecte, din 1878 și 1884, marii filologi din fruntea celor două școli de profil, din București și Cluj, Ovid Densusianu și Sextil Pușcariu, urmați de Romulus Vuia și Ion Mușlea, la Cluj, de Ion Aurel Candrea, Tache Papahagi, Ion Diaconu, Dumitru Șandru, Mihai Pop, Ovidiu Bîrlea, la București.

⁶ Ediție îngrijită de Alina Branda. Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2001. Prima ediție a apărut la București, Casa Școalelor, 1944, 506 p.

În paginile disertației am încercat să arăt cum s-au edificat principalele fonduri documentare rezultate din anchetele indirecte: B. P. Hasdeu, Nicolae Densușianu, Theodor Sperantia, Sextil Pușcariu, Ion Mușlea, Romulus Vuia, Petru Caraman și ce au însemnat chestionarele lor generale pentru deschiderea spre cercetarea calitativă directă prin seriile de monografii regional-zonale sau locale inițiate în cele trei centre de cercetare: din București, prin Ovid Densușianu și grupul de la revista „Grai și Suflet”, din Cluj, prin monografiile lui Ion Mușlea și ale stipendiaților Arhivei de Folklor a Academiei Române, și din Iași, prin studiile etnologice, în perspectivă comparativă, ale lui Petru Caraman.

Modelele europene urmate de anchetele indirecte, dar în special de cercetările monografice zonale din cele trei școli etnologico-filologice au marcat un salt în perioada interbelică, mai ales sub aspectul validării unor tehnici de investigare calitativiste, utilizate, fie sub influențe antropologice occidentale, fie prin adaptarea chestionarelor generale la anchetele directe, drept ghidaje de interviu în practicile terenului.

Cercetările de teren ale etnologilor și sociologilor din Școala monografică de la București îmbrățișaseră, de la început, metodele și tehnicile de investigație calitative: prin promovarea narațiunilor de viață, a interviurilor de diferite tipuri, a utilizării observației participative asupra fenomenelor, apelând, după riguroasa metodologie a lui Constantin Brăiloiu, la cea mai modernă tehnologie de înregistrare/consemnare a datelor.

În Școala etnologică de la Cluj, pe baza orientării filologice a cercetărilor asupra culturii tradiționale, investigațiile monografice zonale și microzonale ale stipendiaților Academiei Române luau forma unor anchete de mai lungă durată, de la câteva săptămâni, până la luni de zile, după modele austriece și germane, prin terenul unui singur investigator ce încerca o abordare integrală/holistică a fenomenelor de cultură, cu nimic inferioară metodologic celor întreprinse se etnologii occidentali în spații și culturi extraeuropene.

Urmând modelul de cercetare recomandat și realizat de George Vâlsan și George Giuglea în cercetarea românilor din Timoc, fără a scăpa din vedere îndrumările marilor filologi de la Muzeul Limbii Române și de la Societatea Etnografică Română, Ion Mușlea și ceilalți stipendiați, Emil Petrovici, Vasile Scurtu, Ion Pătruț, Romulus Todoran, Petre Ștefănuță, Victor Oprișiu, Virgil Stanciu, Nichita Smochină, Ion Mărcuș și alții au realizat monografiile etnologice demne de modelele austriece, germane și nordice pe care le urmau îndeaproape.

Ovid Densusianu a anticipat, de fapt, la începutul secolului al XX-lea, prin acele *texte-convorbiri*, pe care le impusese încă din anchetele pentru *Graiul nostru*⁷, cu aproape o jumătate de veac, conceptul de *ethnotextes*, acoperind acea masă de informație etnologică și antropologică, istorică, lingvistică și culturală, pe care istoricii francezi l-au impus abia după al Doilea Război Mondial, în ceea ce s-a numit *histoire orale* în Franța, iar cei americani, pentru *Oral History*, în universitățile americane, o direcție de cercetare orientată asupra adunării și explorării complexe a mărturiilor orale, văzute ca modalități antropologice de a ajunge la perspective interioare asupra fenomenelor de istorie și cultură din comunități mai mici sau mai mari. Aceste *texte-convorbiri*, consemnate riguros filologic, după caietul de note/jurnalul de teren al observatorului direct, prezentând interes nu numai pentru dialectologi și folcloriști/etnografi, ci și pentru etnopsihologi, sociologi, istorici ai culturii, antropologi sau filosofi, configurate în urma unui dialog subiacent, nu sunt mai prejos, din punctul de vedere al calitativității observației, decât notele/etnologilor germani, francezi, olandezi sau belgieni sau ale antropologilor culturali englezi sau americani. Prezentate în nuditățile consemnărilor de teren, uneori ca niște „povestiri libere”, altele drept narațiuni fragmentare de viață, acestea fuseseră destul de vag conceptualizate, în 1909, în lecția inaugurală a lui Ovid Densusianu, dar, în practica micromonografiilor din „Grai și Suflet” și în cercetările discipolilor săi mai fideli: Ion Diaconu, Tache Papahagi și Dumitru Șandru s-au configurat din ce în ce mai pline de sens și mai productive, anticipând tehnicile de investigare de la cele trei școli monografice din București, Cluj și Iași.

Paginile referitoare la analiza *networking*-ului produs prin contactele fecunde între Antropologia Europei Centrale și de Est, așa cum s-a configurat ea ca direcție de studiu în antropologia culturală din Statele Unite și etnologia europeană, pe de o parte, și dezvoltările interne ale studiilor culturale românești, pe de altă parte, formează un capitol aparte în cadrul disertației mele, ce va constitui în viitor conținutul unui volum separat. Aici voi stăruii asupra „continuităților” asigurate, sub comunism, de proiectele de teren ale urmașilor celor două școli monografice la care s-au adăugat, de la Timișoara, contribuțiile lui Vasile Crețu și ale Otiliei Hedeșan, de la București, ale unui grup de antropologi precum Vasile Caramela, Vintilă Mihăilescu, Paul Drogeanu și Gheorghică Geoană, iar de la Iași ale discipolului lui Petru Caraman, Ion H. Ciubotaru și colaboratoarelor sale: Lucia Berdan, Lucia Cireș și Silvia Ciubotaru. S-au afirmat, între timp, la Iași Nicu Gavriluță și Cristina Gavriluță, iar la Universitatea din Craiova Nicolae Panea. O schimbare de discurs de

⁷ Ovid Densusianu, I. A. Candrea și Theodor Sperantia, *Graiul nostru*, vol. I-II, București, 1906, 1908; Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.

produce și în institutele de cercetări și universitățile mari din București, Cluj-Napoca, Iași și Timișoara.

De interes pentru evoluția raporturilor între antropologia culturală/socială și „etnologiile naționale” din Europa Centrală și de Răsărit este ascensiunea și evoluția ulterioară a unor publicații științifice românești, germane și maghiare. Revista *Replika*, un buletin științific academic și cuminte de sociologie, având ca director pe sociologul Miklós Hadas, în paginile căreia, după 1994 s-au purtat dezbateri aprinse în favoarea noului profil al publicației „de științe sociale”, desprinse de trecutul sociologiei din epoca lui Kadar.

Părăsind șabloanele severe ale sociologiei, redactorii revistei trimestriale acceptă studii din toate științele socioumane: filosofi, lingviști, psihologi, antropologi, juriști, inclusiv în dezbateri deschise interdisciplinar, în jurul unor teme unice, dinainte anunțate: *Feminismul, Șansele Sociologiei în Europa Centrală și de Est, Haos și determinism în cercetarea socială, Perspectivele cercetării culturale, Cercetarea autobiografică, Științele sociale și informatica*.

În astfel de dezbateri se formulează adesea critici acerbe fiind vizate neajunsurile unor abordări limitate. Și revistele românești de sociologie, dar și cele etnologice de după 1990 deschid rubrici de antropologie culturală, publicând atât studii ale antropologilor străini, cât mai ales ale noilor generații de cercetători autohtoni. Dar cel mai mare răsunset l-au avut în ultimele aproape tri decenii de tranziție inițiativele de traducere a lucrărilor unor mari personalități ale antropologiei occidentale și etnologiei europene: Marianne Mesnil, Gail Kligman, Katherine Verderi, David Kideckel.

